

УДК 81'37:81'367.624=112.2

ДІЄСЛОВА ВИКЛИКУ В ОБ'ЄКТА ПОЗИТИВНИХ ЕМОЦІЙ

Хрупіна Г. В.

Донецький національний університет, м. Донецьк

Статтю присвячено дослідженню семантики дієслів психічного впливу (ДПВ) у сучасній німецькій мові, виявленню закономірностей їхнього структурно-семантичного розвитку і створенню семантичної класифікації. Основну увагу приділено розгляду лексико-семантичної підгрупи ДПВ зі значенням виклику у об'єкта позитивних емоцій та аналізу синонімічних рядів ДПВ, які входять до її складу.

Ключові слова: дієслова психічного впливу, семантична класифікація, лексико-семантична група, синонімічний ряд.

Постановка проблеми.

1. Для передачі змін в емоційному, вольовому або інтелектуальному стані істоти, які відбуваються під нефізичним впливом іншої істоти, у мові використовуються дієслова психічного впливу. Найповніше теорію впливу представлено в психології та психолінгвістиці, де описано кілька його різновидів. Вплив характеризується як «процес і результат зміни індивідом поведінки іншої людини, його установок, намірів, уявлень, оцінок тощо під час взаємодії з ним» [6, с. 37]. Проявляючись у відповідь на психічний вплив з боку індивідуума або життєво значущих подій, емоції сприяють мобілізації або гальмуванню внутрішньої і зовнішньої діяльності людини; впливають на зміст і динаміку її пізнавальних психічних процесів: сприйняття, уваги, уяви, пам'яті, мислення. Б. Г. Мещеряков дає дефініцію емоціям як «особливому класу психічних процесів і станів (людини і тварин), які пов'язані з інстинктами, потребами, мотивами, що відбивають у формі безпосереднього переживання (задоволення, радості, страху тощо) значимість діючих на індивіда явищ і ситуацій для здійснення його життєдіяльності» [5, с. 567]. А. С. Баум зазначає, що під емоціями в основному мають на увазі «сильні психічні стани, що дають початок почуттям і пристрастям. Кожен такий стан зазвичай характеризується спрямованістю: емоції зазвичай бувають позитивними або негативними» [4, с. 1626]. Існують сотні емоційних станів, багато з яких представляють собою ті чи інші відтінки один одного. Для того щоб зрозуміти всі ці стани, дослідники намагалися ідентифікувати базові виміри, на основі яких їх можна було б класифікувати. У цій роботі дається спроба класифікації дієслів психічного впливу, що описують поведінку суб'єкта, який в процесі спілкування впливає на об'єкт психічно і спричиняє в нього позитивні емоції.

1.1. ЛСГ дієслів психічного впливу (далі ДПВ) розуміється як ієрархічна організація, що об'єднує слова однієї частини мови на базі єдиної семантичної ознаки – семи «психічний вплив». Термін «підгрупа» був обраний у традиційному значенні «підрозділ групи»; «синонімічний ряд» розуміється як кінцева одиниця лексичного дерева, яке об'єднує в собі значення слів, що знаходяться у відносинах безпосередньої семантичної близькості і відповідають дефініції, яку дав Ю. Д. Апресян: «Синонімами зазвичай вважаються слова з однаковими або близькими значеннями і сполучуваністю, яка частково збігається, здатні заміщати один одного в деяких контекстах» [1, с. 200].

1.2. Серед сучасних досліджень семантики ДПВ виділяються роботи фінського вченого Макса Мьоллера та німецької дослідниці Сільвії Кучер. М. Мьоллер досліджує ДПВ з погляду граматики, підкреслює їхню каузативність (причиновість) та інтенційність (цілеспрямованість) [12, с. 11–19]. С. Кучер використовує моделі із семантичними ролями і досліджує так звані *Psychverben* 'психічні дієслова' із погляду синтаксису [11, с. 15]. Провідною семою ДПВ є сема впливу, і цей факт дає змогу стверджувати, що ДПВ є каузативними, тому що «сема впливу притаманна тільки каузативним дієсловам як функціонально-семантичному розряду дієслів» [3, с. 76–77]. Е. А. Дадуєва визначає наступні семантичні ознаки, що відрізняють даний клас дієслів від всіх інших, це сема впливу, цілеспрямована направленість дії на об'єкт, семи причинності і слідства [3, с. 80]. Присутність цих ознак у ДПВ буде визначено і у цій статті.

Досвід попередніх досліджень дозволяє визначити *актуальність теми* цієї роботи, яка зумовлена тим фактом, що підгрупа ДПВ зі значенням виклику позитивних емоцій в об'єкта ніколи не виділялася й не досліджувалася як окрема лексико-семантична підгрупа в німецькій мові попри частотність використання таких ДПВ, численність і важливість у базовому лексиконі носіїв кожної мови.

2. Мета статті полягає у виведенні формул тлумачення, аналізі й описі валентністних структур синонімічних рядів (СР), які входять до складу підгрупи ДПВ виклику в об'єкта позитивних емоцій, та створенні їхньої семантичної класифікації в німецькій мові. *Отже об'єктом дослідження* є ДПВ зі значенням виклику позитивних емоцій, а *предметом дослідження* є вивчення семантичних особливостей таких дієслів. *Матеріал дослідження* – це лексико-семантичні варіанти (ЛСВ) ДПВ зі значенням виклику позитивних емоцій як найпростіші одиниці (елементи) їхньої смислової структури, дібрані шляхом суцільної вибірки з тлумачних одномовних словників німецької мови [12]. Загальна кількість вибірки становить 2500 ЛСВ, серед яких кількість дібраних ДПВ зі значенням виклику позитивних емоцій є 47 ЛСВ. Текстові приклади у кількості 47 речень взято з відповідної кожному дієслову словникової статті Дудена [9] та лінгвістичного порталу корпусу лексики Лейпцігського університету [8].

3. Основними актантами всіх дієслів є суб'єкт й об'єкт, які співвідносяться відповідно зі стимулом (далі Stim), що позначає джерело сприйняття, та Експерієнцером (Exp), носієм відчуттів і сприймань, який зазнає істотних змін. До семантичних валентностей другого плану, слідом за Ю. Д. Апресяном [2, с. 125–126], відносяться засіб Med інструмент (від англ. *medium*), інструмент Instr (від англ. *instrument*); мета (далі Dest від англ. *destination*) та інші. До складу підгрупи ДПВ виклику в об'єкта позитивних емоцій входить 47 ЛСВ ДПВ, згрупованих у 8 СР, кожний СР має назву завдяки своїй інтегральній семі. У кожному ряді ЛСВ стоять за ступенем уживаності у мові. Вказівки про словникову частотність взято з досліджень корпусу Дудена [10]. Позитивність чи негативність значення ЛСВ визначалася залежно від характеру впливу суб'єкта на об'єкт. Позитивне значення мають ЛСВ корисного, сприятливого, схвального, ненасильницького впливу. Число поряд з ЛСВ є номером його значення в словнику Дуден. У кожному ряду ЛСВ стоять не в алфавітній послідовності, а за ступенем частоти в мові, так як таке подання може вказувати більш чітко, які з них утворюють семантичне ядро групи. СР розташовані в порядку зменшення кількості ЛСВ.

3.1. СР 'Захоплювати' (11 ЛСВ): *bewundern* 'захоплювати' (позит.); *begeistern 1* 'захоплювати' (позит.); *staunen 2* 'захоплювати' (позит.); *anstaunen* 'захоплювати' (позит.); *bestaunen* 'захоплювати' (позит.); *bezaubern* 'захоплювати' (позит.); *entflammen* 'захоплювати' (позит.); *entzücken* 'захоплювати' (позит.); *mitreißen 2* 'захоплювати' (позит.); *hinreißen 2* 'захоплювати' (позит.); *passionieren* 'захоплювати' (позит.). X захоплює Y = 'істота/неістота X усвідомлено/неусвідомлено психічно впливає на істоту Y і каузує Y-ка відчувати захоплення, захват, збудження, великий інтерес до X-а або його пропозицій/якостей'. Семи СР: 'вплив', 'каузальність', 'направленість на об'єкт', 'захоплення'. Типовими для цього ряду є префікси: *be-* (3 ЛСВ) зі значенням «приведення в будь стан або надання відповідної ознаки» [7, с. 81]; *an-* (5 ЛСВ) зі значенням «зростання, збільшення, накопичення» почуття захоплення [7, с. 54]; *ent-* (1 ЛСВ) зі значенням «початка процесу» [7, с. 128]; *hin-* зі значенням зміни стану [7, с. 211]. Дієслова цього ряду є тривалентними: *Ich (Stim) bewundere sie (Exp) wegen ihrer Geduld (Caus) mit den drei Kindern* [8]. «Я захоплююся нею через її терпіння з трьома дітьми».¹

3.2. СР 'Веселити' (9 ЛСВ): *amüsieren 3* 'веселити' (позит.); *aufheitern 1* 'розвеселити' (позит.); *belustigen 1* 'веселити' (позит.); *ergötzen* 'веселити' (позит.); *aufkratzen 3 (позм.)* 'розвеселити' (позит.); *erheitern 1* 'розвеселити' (позит.); *divertieren* 'веселити' (позит.); *ausheitern 1* 'розвеселити' (позит.); *erlustigen* 'розвеселити' (позит.). X веселить Y = 'істота/неістота X усвідомлено/неусвідомлено психічно впливає на істоту Y і каузує Y-ка відчувати безтурботно-радісне почуття веселощів'. Семи СР: 'вплив', 'каузальність', 'направленість на об'єкт', 'веселощі'. Типовими для цього ряду є префікси: *auf-* (3 ЛСВ) зі значенням зміни стану [7, с. 71]; *be-* (1 ЛСВ) зі значенням «приведення в будь стан або надання відповідної ознаки» [7, с. 81]; *aus-* (1 ЛСВ) зі значенням зміни стану [7, с. 75]; *er-* (3 ЛСВ) зі значенням переходу в певний стан» [7, с. 132]. Дієслова цього ряду є тривалентними: *Er (Stim) ergötzte alle Anwesenden (Exp) durch seine drollige Redeweise (Instr)* [8]. «Він веселив усіх присутніх своєю кумедною манерою розмовляти». Exp та Stim є істотою зі значенням людина, тварина, група людей або тварин: *Der Clown (Stim) belustigte das Publikum (Exp) mit seinen Scherzen (Med)* [9]. «Клоун веселив публіку своїми жартами»; *Bloß die Ziegen (Stim). Die (Stim) haben dich (Exp) belustigt* [9]. «Просто кози. Вони тебе розвеселили». Веселий настрій викликають різноманітні позитивні або курйозні події, вислови, життєві ситуації, гумористичні твори, тому Stim виражається також іменником-неістотою із таким значенням: *Seine Späße (Stim) erheitern uns (Exp)* [9]. «Його жарти нас розвеселять».

3.3. СР 'Приваблювати' (8 ЛСВ): *begeistern 1* 'приваблювати' (позит.); *bezaubern* 'приваблювати' (позит.); *berücken* 'приваблювати' (позит.); *blenden* 'приваблювати' (позит.); *fesseln 2* 'приваблювати' (позит.); *hinreißen 2* 'приваблювати' (позит.); *locken 2* 'приваблювати' (позит.); *behexen 2* 'приваблювати' (позит.). X приваблює Y = 'істота/неістота X усвідомлено/неусвідомлено психічно впливає на істоту Y і каузує Y-ка відчувати моральний потяг, почуття приязні, радості, захоплення'. Семи СР: 'вплив', 'каузальність', 'направленість на об'єкт', 'приваблення'. Типовими для цього

¹ Переклад з німецької виконано автором.

ряду є префікси: *be-* (4 ЛСВ) зі значенням приведення в будь-який стан [7, с. 81]; *an-* (1 ЛСВ) зі значенням «зростання, збільшення, накопичення» почуття захоплення [7, с. 54]; *hin-* (1 ЛСВ) зі значенням зміни стану [7, с. 211]. Дієслова цього ряду є тривалентними, Stim та Exp є істотами зі значенням «людина», мовна ситуація поширена актантами змісту або засобу: *Er blendet sie durch sein lebenswürdiges Benehmen* [9]. «Він приваблює її своєю люб'язною поведінкою». Роль Stim виконують неістоти зі значенням позитивних якостей, видатних вчинків людини або предметів і явищ, що викликають захоплення: *Viele dieser Orte bezaubern durch ihre Architektur und einzigartige Atmosphäre und sind schon deshalb einen Besuch wert* [8]. «Багато з цих місць приваблюють своєю архітектурою і неповторною атмосферою і тому гідні відвідування».

3.4. СР 'Розважати' (7 ЛСВ): *amüsieren* 3 'розважати' (позит.); *ergetzen* 'розважати' (позит.); *ergötzen* 'розважати' (позит.); *unterhalten* 5 'розважати' (позит.); *vergnügen* 2 'розважати' (позит.); *zerstreuen* 4 'розважати' (позит.). X розважає Y = 'істота/неістота X усвідомлено психічно впливає на особу Y за допомогою чогось приємного, веселого (діяльності, розмови, гри, жарту тощо) і каузує Y-ка розслабитися, забути, розсіятися і відчутти задоволення'. Семи СР: 'вплив', 'каузальність', 'направленість на об'єкт', 'розвага'. Типовим для цього ряду є префікс: *er-* (2 ЛСВ) «значення переходу в певний стан» [7, с. 132]; *ver-* (1 ЛСВ) значення «зміни стану» [7, с. 448]; *zer-* (1 ЛСВ) зі значенням «ослаблення, виснаження людини» [7, с. 470]. Дієслова цього ряду є тривалентними, Stim та Exp є істотами зі значенням людини, тварини або групи, мовна ситуація поширена актантом інструменту, сирконстантом причини або способу: *Die Altenburger (Stim), die (Stim) ... mit einem offiziellen Festmahl (Med) ... die politische Prominenz (Exp) ergötzen* [9]. «Мешканці Альтенбурга, які ... офіційним банкетом ... розважають видних політичних діячів».

3.5. СР 'Задовольняти' (5 ЛСВ): *befriedigen* 1 'задовольняти' (позит.); *sättigen* 1 'задовольняти' (позит.); *saturieren* 1 'задовольняти' (позит.); *zufriedenstellen* 'задовольняти' (позит.); *willfahren* 'задовольняти прохання, бажання' (позит.). X задовольняє Y-ка = 'істота/неістота X усвідомлено/неусвідомлено психічно впливає на істоту Y, виконує його прохання, вимоги, потреби або бажання, чим каузує у Y-ка почуття задоволення'. Семи СР: 'вплив', 'каузальність', 'направленість на об'єкт', 'задоволення'. Типовими для цього ряду є префікс *be-* (3 ЛСВ) зі значенням «приведення в будь стан або надання відповідної ознаки» [7, с. 81]. Дієслова цього ряду є двовалентними: *Er (Stim) konnte seine Gläubiger (Exp) befriedigen* [9]. «Він міг би задовольнити своїх кредиторів». Stim та Exp є істотами: *Für die FührungscREW (Stim) unter Klaus Wenzel ein Spagat: Einerseits Westniveau halten für die Devisengäste, andererseits die DDR-Urlauber (Exp) sättigen* [8]. «Керівна команда при Клаусі Венцелі буквально сідала на шпагат: з одного боку, повинно було тримати західний рівень перед гостями з валютою, з іншого боку – задовольняти відпочиваючих з НДР». Stim та Exp можуть бути неістотами, якщо Stim є уособленням істоти, а Exp має значення прохань, вимог, потреб або бажань: *Konnte Leipzig (Stim) einfach nicht meine Sehnsucht (Exp) befriedigen?* [8] «Чи міг Лейпциг просто задовольнити мою тугу?».

3.6. СР 'Привітати' (3 ЛСВ): *grüßen* 1 'привітати' (позит.); *begrüßen* 1 'привітати' (позит.); *umjauchzen* 'вітати радісними криками' (позит.). X привітає Y = 'істота X усвідомлено за допомогою мови психічно впливає на особу Y і каузує Y-ка до

розмови або каузує Y-ка відчувати впевненість, що X прихильно, по-доброму ставиться до Y. Семи СР: 'вплив', 'каузальність', 'направленість на об'єкт', 'привітання'. Типовими для цього ряду є префікси: *be-* (1 ЛСВ) зі значенням «посилення якостей» [7, с. 82]; *um-* (1 ЛСВ) зі значенням «охоплення, покриття, обрамлення» [7, с. 427]. Дієслова цього ряду є тривалентними, Stim та Exp є істотами зі значенням «людина», мовна ситуація поширена актантами інструменту або засобу, сирконстантами часу або способу: *Begegnen sie aber zufällig dem obersten Boss im Fahrstuhl, so begrüßt sie (Exp) dieser (Stim) unbedingt* [8]. «Однак якщо ви зустрінете випадково самого головного боса в ліфті, то він обов'язково вас привітає».

3.7. СР 'Поздоровляти' (2 ЛСВ): *gratulieren* 'поздоровляти' (позит.); *beglückwünschen* 'поздоровляти' (позит.). X поздоровляє Y = 'істота X усвідомлено за допомогою мови психічно впливає на особу Y і каузує Y-ка відчувати приємне почуття від того, що X виказує йому найліпші побажання.'. Семи СР: 'вплив', 'каузальність', 'направленість на об'єкт', 'привітання', 'поздоровлення'. Типовим для цього ряду є префікс: *be-* (1 ЛСВ) зі значенням «посилення якостей» [7, с. 82]. Дієслова цього ряду є тривалентними, Stim та Exp є істотами зі значенням «людина», мовна ситуація поширена сирконстантом причини: *Ich bin auch erstaunt, wenn mir (Exp) Leute (Stim) zum Geburtstag (Caus) gratulieren* [8]. «Я також дивуюся, якщо люди вітають мене з днем народження». Іноді Exp може бути тварина: *Wir gratulieren einem Tier, ausnahmsweise* [8]. «Ми вітаємо тварину, як виняток».

3.8. СР 'Радувати' (2 ЛСВ): *freuen 2* 'радувати' (позит.); *erfreuen 1* 'радувати' (позит.). X радує Y = 'істота/неістота X неусвідомлено/усвідомлено психічно впливає на особу Y і каузує Y-ка відчувати радість.'. Семи СР: 'вплив', 'каузальність', 'направленість на об'єкт', 'радість'. Типовим для цього ряду є префікс: *er-* (1 ЛСВ) «значення переходу в певний стан» [7, с. 132]. Дієслова цього ряду є тривалентними, Stim та Exp є істотами зі значенням людини, тварини або групи істот, мовна ситуація поширена актантом інструменту, сирконстантом причини або способу: *Daß es heute tatsächlich eingesetzt wird (Caus), freut die angehende Managerin (Exp) besonders (Mod)* [8]. «Те, що це дійсно застосовується сьогодні, особливо радує дівчину, починаючого менеджера».

Дослідження дієслівної лексики в рамках лексико-семантичної підгрупи ДПВ зі значенням виклику позитивних емоцій в об'єкта на матеріалі німецької мови дозволило зробити такі висновки: попри незначну кількісну представленість ЛСВ (47 ЛСВ), їхня семантична структура дозволяє рельєфно представити модель опису семантики всіх дієслів психічного впливу; ЛСВ мають семантично вмотивовані префікси, серед яких найбільш вживаним є префікс *be-* (13 ЛСВ) зі значенням приведення в будь-який стан; друге місце посідають префікси *an-* (6 ЛСВ) та *er-* (6 ЛСВ) *ver-* (7 ЛСВ) з загальним значенням зміни стану або переходу в певний стан; використання системи семантичних ролей дозволило детально описати семантику ДПВ, визначити їхню семантичну валентність та скласти формули тлумачення для синонімічних рядів.

Подальшими перспективами розвитку цієї теми є розширений аналіз й опис інших СР і підгруп, які входять до складу ЛСГ дієслів психічного впливу для створення їхньої класифікації.

Список літератури

1. Апресян Ю. Д. Исследования по семантике и лексикографии / Юрий Дереникович Апресян. – М. : Языки славянских культур, 2009. – Т. 1: Парадигматика. – 568 с.
2. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика (синонимические средства языка) : [монография] / Юрий Дереникович Апресян. – М. : Наука, 1974. – 377 с.
3. Дадужева Е. А. Общая характеристика каузативных глаголов / Е. А. Дадужева // Вестник СибГУ-ТИ. – 2011. – № 2. – С. 76–81.
4. Психологическая энциклопедия / [под редакцией Р. Корсини, А. Ауэрбаха ; науч. ред. перевода на русск. яз. проф. А. А. Алексеева]. – СПб. : Питер, 2006. – 1876 с.
5. Мещеряков Б. Г. Большой психологический словарь / Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 639 с.
6. Різун В. В. Лінгвістика впливу : [монографія] / В. В. Різун, Н. Ф. Непийвода, В. М. Корнєєв. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 148 с.
7. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / А. Н. Зуев, И. Д. Молчанова, Р. З. Мурысов и др. ; [под рук. М. Д. Степановой]. – М. : Рус. яз., 1979. – 536 с.
8. Deutscher Wortschatz. – Leipzig : Universität Leipzig, Institut für Informatik, Abteilung Sprachverarbeitung, 1998–2012. [Digital]. – Zugriffsmodus : <http://corpora.uni-leipzig.de> – Bildschirmtext.
9. Duden. Deutsches Universalwörterbuch [Digital]. – CD-ROM. – Systemvoraussetzungen : Windows : Windows 2000/XP/Vista/7 Mind. 250 MB freier Festplattenspeicher CD-ROM-Laufwerk ; Linux : Getestet unter Suse Linux 11.2 Mind. 250 MB freier Festplattenspeicher CD-ROM-Laufwerk ; Mac : Mac OSX 10.3/10.4/10.5/10.6 Mind. 250 MB freier Festplattenspeicher CD-ROM-Laufwerk – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, Bibliographisches Institut & Brockhaus AG, 2011. – Bildschirmtext.
10. Häufigkeit // Duden online. Die Webseite des Verlags Bibliographisches Institut GmbH. [Digital] – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, Bibliographisches Institut & Brockhaus AG, 2012. – Zugriffsmodus : <http://www.duden.de/hilfe/haeufigkeit> – Bildschirmtext.
11. Kutscher S. Kausalität und Argumentalisierung: zur Konstruktionsvarianz bei Psychverben am Beispiel europäischer Sprachen / Silvia Kutscher. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 2009 – 266 S.
12. Möller M. Psychische Wirkungsverben des Deutschen // Deutsch als Fremdsprache / Max Möller. – 2007. – H. 1. – S. 11–19.

Хрупина А. В. Глаголы вызова у объекта позитивных эмоций / А. В. Хрупина // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – Т. 25 (64), № 4, ч. 2. – С. 366–371.

Статья посвящена исследованию семантики глаголов психического воздействия (ГПВ) в современном немецком языке, выявлению закономерностей их структурно-семантического развития и созданию их семантической классификации. Основное внимание уделено рассмотрению лексико-семантической подгруппы ГПВ со значением вызова у объекта положительных эмоций и анализу синонимических рядов ГПВ, входящих в ее состав.

Ключевые слова: глаголы психического воздействия, семантическая классификация, лексико-семантическая группа, синонимический ряд.

Khrypina G. Verbs causing positive emotions / G. Khrypina // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2012. – Vol. 25 (64), No 4, part 2. – P. 366–371.

The article deals with the semantics of mental influence verbs (MIV) in the contemporary German language, identifies regularities of their structural and semantic development and works out their semantic classification. It focuses mostly on the lexical-semantic subgroup of MIVs causing positive emotions, and consideration of synonymic sets, being a part of the subgroup.

Keywords: mental influence verbs, semantic classification, lexical and semantic group, synonymic set, componential analysis, semantic role.

Поступила в редакцию 22.10.2012 г.